

DOI: 10.36695/2219-5521.4.2019.01

УДК 340+001; 340.12

І. Б. УСЕНКО, Л. В. МІХНЕВИЧ

*Ігор Борисович Усенко, кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України, завідувач відділу Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України**

ORCID: 0000-0002-6832-2933

*Людмила Володимирівна Міхневич, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»***

ORCID: 0000-0002-4774-079X

ВОЛОДИМИР ІЛЛІЧ БОШКО: СПРОБА СТВОРЕННЯ НАУКОВОЇ БІОГРАФІЇ ВЧЕНОГО

70-річний ювілей заснування Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, який відзначався в травні 2019 р., актуалізував наукові пошуки щодо з'ясування обставин, які передували створенню цього провідного на сьогодні наукового юридичного закладу нашої держави. Одним із несподіваних відкриттів, які стали наслідком цих досліджень, було встановлення того факту, що першим офіційно ідею створення інституту висунув тодішній декан юридичного факультету Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка професор Володимир Ілліч Бошко.

Вчений був помітною постаттю в юридичному житті України першої половини минулого століття, але сьогодні, коли численні учні професора здебільшого вже пішли з життя, його ім'я виявилось майже забутим. У науковому обігу залишилося хіба що дві основні книги вченого. Утім, його наукова спадщина налічує близько 100 наукових праць та кількості (в одному із джерел зазначено «до 500 статей»), але ця цифра, як видається, не ґрунтується на конкретних підрахунках) публікацій різного характеру в періодичних виданнях. У його активі є дослідження загальнотеоретичних правових проблем, історії політичних і правових учень, державного, цивільного, сімейного та земельного права. Значний інтерес викликає також дореволюційна громадська публіцистика молодого В. І. Бошка, яка, наскільки нам відомо, ще ніколи не була предметом навіть поверхового наукового вивчення.

У дослідників різних років періодично з'являвся інтерес до його творчості, здебільшого на рівні критичного аналізу окремих праць. Нині опубліковано й низку енциклопедичних статей про вченого. Проте у відомих нам публікаціях про Володимира Ілліча міститься ще чимало суперечливої, а іноді й неточної інформації, що залишає простір для подальших пошуків достовірних джерел задля заповнення існуючих лакун.

Першу статтю, спеціально присвячену В. І. Бошку, опублікували в республіканському міжвідомчому збірнику «Проблеми правознавства» колеги з юридичного факультету через 20 років після смерті вченого. Автори, окрім короткої біографічної довідки, вперше здійснили загальний аналіз його наукового доробку¹. Ця ж стаття з нагоди 100-річчя від дня народження вченого була повторена з деякими незначними скороченнями 1987 р. у виданні «Вісник Київського університету»².

Сучасна коротка наукова біографія правознавця вперше опублікована в «Юридичній енциклопедії»³. Трохи згодом оновлену версію цієї статті подала «Енциклопедія сучасної України»⁴. Матеріали автора були використані й у книгах про юридичний факультет Київського інституту народного господарства, де тривалий час працював В. І. Бошко⁵. Окрема стаття про вченого вміщена у фундаментальному виданні «Антологія

© І. Б. Усенко, Л. В. Міхневич, 2019

* *Igor Usenko, Ph.D. in Law, Professor, Head of Department V.M. Koretsky Institute of state and law of the NAS of Ukraine*

** *Liudmyla Mikhnevych, Ph.D. in Law, Associate Professor, Head of the Department in Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

української юридичної думки», у томі, присвяченому досягненням радянської юридичної науки⁶. Зауважимо, що ці публікації мали енциклопедично-довідковий характер, тож зрозуміло, що вони не давали можливості для розлогого викладу всіх аспектів життєвого і творчого шляху вченого.

Досліджувалися також сходинкові здобутки В. І. Бошка⁷. Приділено певну увагу науково-педагогічній діяльності правознавця в Київському інституті народного господарства та науковій спадщині вченого в галузі державного права⁸. Його праці у сфері земельно-правової науки вивчала І. М. Єрмоленко⁹. Наукова спадщина В. І. Бошка (майже виключно в галузі історії політичних і правових вчень) стала предметом докладного, хоча й дещо тенденційного аналізу в одному із сучасних московських довідкових видань¹⁰.

Спробу розглянути творчий шлях В. І. Бошка як вихованця Київської духовної академії здійснила Я. І. Юринець¹¹. Окремі згадки про вченого містяться також у розвідках (як опублікованих, так і в електронному вигляді), присвячених історії установ та навчальних закладів, де свого часу працював В. І. Бошко, – НАН України, Київського університету, Київського інституту народного господарства, Київського юридичного інституту, Київського інституту народної освіти, Київського матеріально-господарчого технікуму залізничного транспорту.

Узагальнюючи попередній доробок, на основі власних архівних пошуків та опублікованих джерел, автори цієї статті мають метою виявити нові свідчення та, якщо це можливо, усунути наявні суперечності у відомостях про життя, наукову, викладацьку та громадську діяльність В. І. Бошка, здійснити аналіз та систематизацію його поглядів, увести до наукового обігу маловідомі наукові праці правознавця, що дасть змогу відтворити якомога більш повну інформаційну картину життєвого і творчого шляху вченого.

Отже, що ми знаємо про героя нашої публікації. Зауважимо, що за браком місця у журнальній публікації ми не маємо можливості подавати архівну адресу кожного згаданого біографічного документа, обмежуючись вказівкою, що всі вони містяться в особових справах В. І. Бошка у фондах Київського університету св. Володимира (ДА м. Києва. Ф. 16. Оп. 464. Спр. 1121) та Київського інституту народного господарства (ДА м. Києва. Ф. 871. Оп. 2. Спр. 33; Оп. 27. Спр. 18).

Володимир Ілліч Бошко народився в селянській сім'ї. Інформація ж про дату і місце народження вченого донині залишається суперечливою, оскільки сам правознавець в анкетах різних років давав різні дані. У більшості документів вчений зазначає датою свого народження 25 березня 1885 року. Втім, у метричному свідоцтві датою його народження є 26 березня, а датою хрещення – 7 квітня 1885 року. Дата народження 26 березня 1885 р. записана й у дипломі Київської Духовної академії № 997. Чому віддати перевагу: власному неодноразовому свідченню чи документам? – це доволі типове питання для біографічних досліджень. Наш досвід переконує, що в дореволюційних метричних записках, які здійснювалися зі слів батьків, нерідко є неточності, тому систематичні і послідовні власні свідчення заслуговують на більшу довіру, якщо принаймні не має підстав стверджувати про свідому фальсифікацію особою деяких фактів своєї біографії.

Доволі суперечливою є інформація й про місце народження вченого. Віднайдені анкети та листки особового обліку не дали нам однозначної відповіді. Сам правознавець місцем свого народження називав іноді с. Ісерлію, іноді с. Іванівку, іноді с. Ташлик (усі в Аккерманському повіті Бессарабської губернії, проте залежно від адміністративно-територіальних змін назви повіту і губернії в анкетах різних років теж змінювалися). Тож спробуємо розібратися. У свідоцтві, виданому Кишинівською консисторією, відзначається, що відповідно до запису в метричній книзі Михайлівської церкви села Ташлик його батьками є поселяни села Ісерлія Аккерманського повіту Бессарабської губернії Ілля Лук'янович Бошко та його дружина Катерина Лазарівна. Отже, найвірогідніше народився В. І. Бошко у селі Ісерлія Аккерманського повіту Бессарабської губернії. Село Ташлик тоді було волосним центром, ймовірно, саме тому у метричній книзі Михайлівської церкви цього села здійснили запис про народження хлопчика. Вказівка на місце народження в с. Іванівка в опублікованих джерелах могла з'явитися тому, що в деяких документах ученого (зокрема в атестаті Кишинівської духовної семінарії) місцем народження названа Іванівка-Болгарська – волость Аккерманського повіту, до якої входило село Ісерлія.

Певні неточності існують й у сучасній інтерпретації місця народження вченого. Так, Я. І. Юринець хибно, на нашу думку, вказує, що село Ісерлія – нині це село Бессарабського району Молдови. Насправді ж це село Вільне Тарутинського району Одеської області, яке до 1940 р. мало назву Ісерлія. Відповідно до Енциклопедичного словника Брокгауза і Ефрона (Т. 13. С. 364) село Ісерлія – це болгарська колонія Бессарабської губернії, Аккерманського повіту, при річці Киргиз-Китай, заснована 1834 року. Село ж Ісерлія в Молдові, яке згадує Я. І. Юринець, розташоване на річці Скіноса. Водночас Іванівка – це сучасне село Нова Іванівка, а Ташлик – сучасне село Кам'янське Арцизького (сусіднього з Тарутинським) району Одеської області.

Майже нічого невідомо про батьків вченого. Як зазначав сам Володимир Ілліч в анкеті, яку він заповнив 10 червня 1944 р., до жовтневої революції його батьки займалися землеробством, а після революції померли. Проте в архівно-слідчій справі його брата Олександра Ілліча (джерело, якому не завжди можна довіряти) зазначено соціальне походження «з великих землевласників» і національність – болгарин.

Втім, достеменно відомо, що початкову освіту вчений здобув у Ізмайльському духовному училищі, де навчався упродовж 1895–1900 рр. (він значиться у списках випускників за 1900 р.)¹². У серпні 1900 р. вступив до Кишинівської духовної семінарії. На мирському сільському сході 17 січня 1901 р. його батько клопотався і дістав згоду про виключення Володимира із складу поселян села Ісерлія для навчання в середніх та вищих навчальних закладах. Навчався юний В. І. Бошко доволі успішно. Окрім богословських наук, він

вивчав мови, зокрема грецьку, латину, французьку, німецьку та єврейську. За відмінної поведінки з 22 предметів він мав оцінки «відмінно» і ще чотири предмети склав з оцінкою «дуже добре». Семінарію він закінчив 1 червня 1906 р. «по першому розряду» у званні дійсного студента.

Надалі впродовж 1906–1910 рр. В. І. Бошко навчався в Київській духовній академії (далі – КДА), де, окрім обов'язкових богословських предметів, опановував загальну і російську історію, латину та німецьку й англійську мови. Маємо підкреслити, що, як доведено сучасними дослідженнями, академічні курси, які викладалися в КДА, мали комплексний характер і охоплювали питання різних галузей знань. Поруч із загальноосвітньою, філософською, історичною та богословською складовими вони містили й суто юридичну компоненту. До питань держави і права в Академії зверталися в курсах церковного і канонічного права, а також під час викладання морального богослов'я та історії філософії. В останніх (формально ніби не юридичних) курсах зазвичай містився окремий розділ, присвячений державі та праву, або під час розгляду доробку того чи іншого мислителя, окрім загальнофілософських питань, професором зверталася увага й на державно-правові погляди досліджуваної постаті¹³. Зокрема, у роки навчання В. І. Бошка в академії викладали такі непересічні особистості, як В. І. Екземплярський (моральне богослов'я) та Ф. І. Міщенко (церковне право). Тож КДА цілком природно могла пробудити інтерес майбутнього правознавця до проблем історії політичних і правових вчень, озброїти його знанням першоджерел і методологією їх наукової критики (первісно, звісно з суто релігійних позицій).

Від 1908 р. осередком виявлення нових підходів для ліберальних професорів КДА стало Київське релігійно-філософське товариство (далі – КРФТ). В. І. Бошко (тоді ще студент), схоже, не був офіційним членом товариства, але брав участь у його засіданнях. Зокрема, збереглися відомості про його виступ 30 жовтня 1908 р. в обговоренні доповіді П. П. Кудрявцева «Про заходи до релігійного відродження Росії». Студент-богослов підкреслював необхідність соціального служіння Церкви, слабкість якого, на його думку, сприяє зміцненню сектантства, що зосереджує свою діяльність саме на соціально-економічних питаннях. Релігійно-філософське товариство тому мають висловлювати ставлення до соціальних проблем сучасності, які вимагають релігійного осмислення, а не обмежуватися лише академічним обговоренням релігії. Зауважимо, що сам факт участі в цій дискусії, іншими учасниками якої, були, зокрема, такі відомі філософи, як М. О. Бердяєв, В. З. Завітневич, В. В. Зеньковський і П. В. Тихомиров, слід розцінювати як дуже почесний для В. І. Бошка¹⁴.

Варто звернути увагу на ще одну обставину, яка досі проходила повз увагу всіх дослідників творчості вченого. Щонайменше у 1910–1912 рр. (можливо, з часом ці хронологічні рамки будуть уточнені) В. І. Бошко регулярно під псевдонімом «Володін» виступав з дописами, зокрема і з такими, що стосувалися діяльності КРФТ, в газеті «Киевская мысль». Один із таких дописів – «К вышнему граду» (1910. № 310) привернув увагу Г. В. Плеханова, який категорично не сприйняв релігійно-містичне тлумачення в цій статті поглядів Л. М. Толстого з певною ідеалізацією особистості письменника і дав їм гнівну відсіч у фейлетоні «Заметки публициста. Отсюда и дотуда», вперше оприлюдненому в більшовицькій легальній газеті «Звезда» (1910, № 1). До речі, гаряче підтримав цю критичну публікацію «першого російського марксиста» і В. І. Ленін, про що написав у листі до О. М. Горького від 3 січня 1913 р. (Повн. збір. тв. Т. 48. С. 11–12). Ось такий резонанс несподівано мав юнацький допис молодого богослова.

Під псевдонімом «Володін» побачили світ ще кілька дописів, зокрема коментарі, присвячені репресіям проти одного з його академічних вчителів, відомого релігійного філософа і активіста КРФТ професора В. І. Екземплярського, усунутого 1912 р. від викладання і громадської діяльності за «неприпустиме вільнодумство», насамперед в публічній оцінці поглядів Л. М. Толстого¹⁵. Вивчення цих публікацій у контексті всієї подальшої наукової діяльності В. І. Бошка, до речі, як видається, дає підстави для висновку про помітний вплив В. І. Екземплярського на становлення вченого як творчої особистості.

По закінченню КДА В. І. Бошко був удостоєний звання кандидата богослов'я (диплом № 997 від 28 червня 1910 р.). Його випускний твір «Письменные памятники религиозного творчества (видения, знамения, сказания) в эпоху великой Московской смуты» засвідчив вміння працювати з першоджерелами та дістав позитивні відгуки офіційних рецензентів (нині зберігається в Інституті рукопису НБУВ. Ф. 304. Спр. 2081). Зауважимо, що у семінарії, і в академії В. І. Бошко був на казенному утриманні, за яке він мав відпрацювати у духовно-виховному відомстві шість років, або повернути кошти, що становили 840 руб. за навчання в Академії і ще 180 руб. – в семінарії. Однак В. І. Бошко клопотав про відстрочку служби по духовному відомству і про дозвіл вступити до університету. І вже 23 липня 1910 р. він дістав дозвіл міністра народної освіти вступити на історико-філологічний факультет Університету св. Володимира, до того ж без додаткових іспитів, встановлених для семінаристів. Тож восени 1910 р. він став студентом історико-філологічного факультету, але того ж року в листопаді перевівся на юридичний факультет.

В університетські студентські роки В. І. Бошко особливо зацікавився питаннями цивільного права, став членом студентського цивілістичного гуртка, яким керував професор В. І. Синайський. Молодий правознавець брав активну участь у дискусіях на засіданнях гуртка, а також готував власні доповіді. Згодом у 1916 р., вже коли Володимир Ілліч випустився з університету, у другому випуску збірника праць гуртка майже вийшла друком його доповідь «Правоспособность и дееспособность». Зауважимо, що ця публікація молодого дослідника в рецензії на збірник була охарактеризована як «доволі серйозна і ґрунтовна праця, хоча і викладена на декількох сторінках». Принагідно позитивну оцінку в рецензії дістали й деякі інші праці В. І. Бошка. Рецензент – знаний цивіліст, згодом голова Малого Раднаркому Росії, а тоді приват-доцент Петербурзького універ-

ситету О.Г. Гойхбарг зауважив, що «судячи з того, що вже з'явилося з-під пера В. І. Бошка (принаймні у сфері догматичного вивчення питань цивільного права) можна зробити висновок, що маємо справу із людиною, що подає великі надії і цінним працівником на цивілістичній ниві»¹⁶.

Високу оцінку здобула і його випускна студентська робота «Ограничение гражданской правоспособности в действующем русском праве», яка дістала золоту медаль і право на публікацію в «Университетских известиях» (1914. № 7/9), а сам В. І. Бошко – пропозицію залишитися в університеті професорським стипендіатом. Тож логічно, що він продовжив наукову діяльність, а його наставником став професор В. І. Синайський. Щоправда, офіційно професорським стипендіатом кафедри цивільного права та судочинства юридичного факультету Київського університету В. І. Бошко зарахований лише 11 жовтня 1918 року.

Восени 1914 р. випускник університету розпочав адвокатську практику. 31 жовтня цього року В. І. Бошко став помічником присяжного повіреного Київської судової палати. Вже у 1918 р. він значиться як присяжний повірений. Водночас В. І. Бошко працює ревізором комерційної служби Південно-Західної залізниці (1914–1916 рр.), а від 1916 р. – обіймає посаду завідувача канцелярії Управи матеріальної служби Південно-Західної залізниці¹⁷. Співпрацює він і з відомчим виданням «Вестник Юго-Западных железных дорог», в якому побачили світ кілька праць вченого, зокрема «К вопросу об устройстве домов и поселков для железнодорожных служащих и рабочих» (розвідка також була надрукована окремою відбиткою, яка тричі перевидавалася в 1916–1917 рр.).

В суто юридичних виданнях ним також були розміщені кілька статей: «Мотивы ограничения гражданской правоспособности лиц иудейского происхождения» (Право. 1916. № 28), «Лица польского происхождения» (Вестник права. 1916. № 3, 4), «Вотчинные привилегии прибалтийского дворянства» (Вестник права. 1916. № 30), «Закон о запрещении земельных сделок» (Хозяйство. 1917. № 43, 44, 45, 46), а в третьому збірнику праць цивілістичного гуртка (1917 р.) вміщує велику розвідку «К аграрному вопросу в России. Гражданская правоспособность крестьян в области землевладения». Певною даниною богословському минулому вченого стала публікація брошури про питання відокремлення церкви від держави (1917 р.).

Від осені 1917 р. він викладав теорію права у Київському юридичному інституті (далі – КЮІ), засновниками і керівниками якого були університетські професори В. І. Синайський та М. І. Мітіліно. Окрім власне занять зі студентами, В. І. Бошко долучається до читання платних публічних лекцій, які організує інститут для осіб, заінтересованих у продовженні свого навчання. Тексти цих лекцій друкувалися і розповсюджувалися серед широкого загалу. Так, у 1918 р. було організовано літній курс лекцій, які, зокрема, читав і В. І. Бошко за темою «Соціалізм і приватна власність»¹⁸. Як викладач КЮІ В. І. Бошко активно вивчає питання селянського права. Тематика його кількох робіт 1917 р. відповідає цілям аграрного семінару КЮІ: «К аграрному вопросу в России. Гражданская правоспособность крестьян в области землевладения», «Гражданская земельная свобода крестьян», «Свобода крестьян в распоряжении земель», «О том, сколько может и как должен получать крестьянин землю». Він також підготував таблиці з селянського права, які стали додатком до видання за редакцією В. І. Синайського «Практическое пособие для усвоения гражданского права по таблицам» (Київ, 1919 р.).

Чотири статті «Новый земельный закон на Украине», «О социализации земли и праве собственности», «Индивидуализм и социализм в праве» та «Профессиональная организация» він опублікував 1918 р. в журналі «Право и жизнь» – органі однойменного товариства, очолюваного В. І. Синайським.

У ці буремні роки В. І. Бошко вів активну громадську діяльність, яка значною мірою була пов'язана з його дореволюційною працею в управлінні Південно-Західної залізниці. Так, у 1918–1923 рр. він був членом Головного комітету профспілок робітників і службовців Південно-Західної залізниці, а у квітні 1920 р. – листопаді 1921 р. представляв профспілку залізничників у Раді робітничих, селянських і солдатських депутатів м. Києва.

Навесні 1920 р. юридичний факультет Київського університету св. Володимира був закритий радянською владою, і професорський стипендіат В. І. Бошко разом зі своїм науковим керівником перевівся до Київського інституту народного господарства (далі – КІНГ), в якому в листопаді 1920 р. відкрилося соціально-правове відділення у складі соціально-економічного факультету, перетворене на однойменний факультет у червні наступного року (у лютому 1923 р. перейменованій на юридичний факультет). Тут у 1921 р. він склав магістерські іспити з римського права (3 лютого), цивільного права і процесу (17 травня) та торгового права (7 червня). За власним свідченням у деяких анкетах, він «магіструвався» у вченій раді соціально-правового та економічного факультетів КІНГ. У згаданій першій біографічній публікації 1969 р. колеги вченого на цій підставі зробили висновок, що він здобув ступінь магістра і звання доцента по кафедрі цивільного права і процесу. Це твердження згодом не критично відтворили у всіх подальших біографічних публікаціях про вченого (автори цих рядків – не виняток). Проте з тих же анкет відомо, що під керівництвом професора В.І. Синайського ним було підготовлено дисертацію «Аліментарна правоздатність», але «за відсутності формальних можливостей» (тобто у зв'язку зі скасуванням старої атестаційної системи) її захист не відбувся. Як видається, без захисту дисертації після складання відповідних іспитів В. І. Бошко міг стати не магістром, а лише «магістрантом» (саме такий термін, до речі, вжитий в анкеті вченого, заповненій 1945 р.). Згідно з дорадянським законодавством магістрант після прочитання і схвалення факультетом двох пробних лекцій набував право на звання приват-доцента (цей статус позаштатного викладача не слід плутати зі штатним доцентом).

Службова кар'єра молодого правознавця в КІНГ надалі розвивалася доволі стрімко. Він навіть кілька місяців (від кінця червня до серпня 1921 р.) був першим деканом самостійного соціально-правового (юри-

дичного) факультету. А від 1923 р. В. І. Бошко в опублікованих працях іменує себе (сподіваємося, що небезпідставно) професором (ймовірно, йдеться про відповідну посаду, а не вчене звання). Професорський титул йому було надано (чи підтверджено) рішенням Комітету зі справ вищої школи від 17 червня 1925 р.), а із запровадженням нової атестаційної системи рішенням Вищої атестаційної комісії Всесоюзного комітету у справах вищої школи РНК СРСР від 17 червня 1939 р. (§ 9) йому було присвоєно вчене звання професора по кафедрі цивільного права.

У КІНГ В. І. Бошко викладав загальну теорію права і держави (1920–1923 рр.), торгово-промислове право (1920–1925 рр.), транспортне право (1920–1927 рр.), еволюцію правової думки (1923–1924 рр.), історію руського права (1923 р.), радянське сімейне право (1927 р.). Також він кілька років читав курс «Історія правових інститутів». Утім, несподівано для нього восени 1925 р. цей курс передали переведеному з Харкова викладачу Р. М. Бабуну. Зрештою, після кількох офіційних звернень В. І. Бошка про відновлення його прав за рішенням профспілки працівників освіти від 5 січня 1926 р йому повернули згаданий лекційний курс.

У 1927 р. ним був організований гурток філософії права (з 1929 р. – філософсько-правовий). У його засіданнях студенти (постійних членів – 15 осіб) обговорювали наукові доповіді з історії юридичної думки. Про одне таке засідання сповістили в пресі¹⁹. А вже у 1927–1928 рр. він разом з Є. І. Кельманом і М. О. Чельцовим-Бебутовим став співкерівником гуртка судової промови.

Зауважимо, що В. І. Бошко, як і багато тодішніх правознавців, активно працював за сумісництвом. Зокрема, у 1921–1924 рр. він читав лекції з курсів «Історія соціально-економічного права» та «Конституція СРСР у зв'язку із загальним вченням про право і державу» в Київському інституті народної освіти.

Що ж стосується наукової творчості вченого, то у перші післяреволюційні роки він приділяв увагу передусім соціально-правовим питанням. Кілька його оригінальних праць, виданих 1921 р., розкривають зміст та юридичну природу окремих прав людини: «Право на существование», «Право на труд и полный продукт труда», «Природа профессиональной организации». Розглядаючи право на існування, він схилився до думки, що його конструкція має включати поняття «гідного», а не лише «необхідного» існування. Тобто це суб'єктивно-публічне право, де кожний член суспільства може вимагати гідних умов існування, а держава зобов'язана надати ці умови. І тут важливим є зв'язаність права на гідне існування і обов'язку держави його забезпечити, адже без цього неможливо розглядати право на існування як таке. Держава має діяти не за принципами «милості і милостині», а за принципами права, які визначаються не станом державних фінансів, а потребами людини. Саме тому змістом права на існування є вимога, щоб кожна людина мала не лише засоби для існування (їжу, одяг, житло) і умови для фізичного відпочинку, а й можливості на гідне дозвілля для свого духовного удосконалення. І хоча В. І. Бошко вважав, що повного впровадження права на гідне людське життя неможливо досягти, все ж він пропонував включити його в декларацію невід'ємних та невідчужуваних прав людини і всіляко забезпечувати його реалізацію²⁰.

Втім, найвагомішим творчим здобутком вченого у першій половині 20-х років стали його дослідження з історії політичних і правових учень. Так, 1924 р. в інститутських наукових записках він опублікував статтю «Античное учение о праве и государстве», що стала частиною ґрунтовної праці «Очерки развития правовой мысли (от Хаммураби до Ленина)» (Харків, 1925 р.). Його «Очерки...» були одним із перших радянських досліджень правової думки та за відсутності навчальної й монографічної літератури відповідної тематики тривалий час (до 1955 р.) залишалися єдиним радянським підручником з історії світової правової думки. Характеристика цієї праці заслуговує на окреме дослідження. Зауважимо лише, що вона була виконана в річичі розуміння відповідного навчального курсу як історії філософії права, з наявністю окремих розділів про методи вивчення філософії права та історичну роль філософії права, з розрізненням політичної ідеології та правової ідеології, загальнофілософських та державно-правових поглядів, приватноправових та публічно-правових вчень. Значне місце після аналізу класичної філософської і правової спадщини відводилося аналізу державно-правових поглядів основоположників марксизму і мало не вперше у радянській літературі поглядів В. І. Леніна. Згодом в окремій статті вчений проаналізував державно-правові погляди Л. М. Толстого (Вестник советской юстиции. 1928. № 23).

У другій половині 20-х років учений повернувся до проблем сімейного права, насамперед у контексті своїх попередніх досліджень аліментного права. У республіканських часописах «Вестник советской юстиции», «Червоне право» ним були опубліковані десятки спеціальних праць, присвячених питанням правового становища подружжя та позашлюбних дітей, аліментного права та фактичного шлюбу. Кілька робіт учений присвятив проблемам сімейного права за кордоном. Ці дослідження були узагальнені у книгах «Родинно-подружнє право» (Харків, 1929 р.) та «Родинне право» (Харків, 1930 р.). Він був автором коментаря до Кодексу законів про сім'ю, опіку, шлюб і акти громадянського стану УСРР (1929 р.).

У радянський час вчений періодично звертався й до питань аграрного права, зокрема ним була підготовлена рецензія на коментар Земельного кодексу М. М. Гершонова та Є. І. Кельмана (Вісник радянської юстиції. 1928. № 9). Виявив він також інтерес до проблем патентного права, зокрема здійснив спробу з'ясувати наявність рівнозначності питань про корисність і новизну винаходів (Вісник радянської юстиції. 1929. № 18). У контексті різнобічних наукових інтересів вченого виглядає цілком логічним, що він став одним із співавторів колективного підручника «Законознавство» (Харків, 1929 р.).

Авторитетний вчений був активним учасником Київської філії Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства (далі – ВУНАС), очолював у ній Комісію з вивчення державного устрою і права східних країн. Відповідні його наукові пошуки, зокрема, знайшли відображення у двох версіях статті «Новая Турецкая Консти-

туція» (Вестник советской юстиции. 1925. № 5; Востоковедение [Сб. тр. высш. семинара востоковедения под рук. проф. Б. Г. Курца]. (Київ, 1925 р.)).

Цікавим є питання про належність вченого до Всеукраїнської академії наук. За статусом і науковою кваліфікацією він цілком міг би бути постійним співробітником секції цивільного права академічної Комісії для виучування радянського права. У ВУАН у 1929–1930 рр. він зробив кілька доповідей, одна з яких знайшла відображення у фаховому виданні (Червоне право. 1929. № 2). Оpubлікував він також рецензію на праці Комісії ВУАН для виучування західноруського та українського права (Червоне право. 1927. № 3). Проте жодної документальної згадки про вступ правознавця до якоїсь академічної установи відшукати не вдалося. Тому коректніше, мабуть, вважати професора в ці роки не співробітником, а членом наукового активу ВУАН.

Паралельно не менш успішно складається й інша (не правнича, а, так би мовити, залізнично-освітня) діяльність вченого. Так, у 1920–1923 рр. він обіймав посади декана факультету експлуатації залізничних доріг КІНГ. Приблизно у ці ж роки він плідно співпрацює з Київською залізничною гімназією, перетвореною 1920 р. за його ініціативою в Київський матеріально-господарчий технікум залізничного транспорту та будівництва (від 1930 р. – Київський технікум залізничного господарства; нині – Київський коледж транспортної інфраструктури). В. І. Бошко був директором технікуму понад 10 років (1 грудня 1920 р. – 1 вересня 1931 р.), а також викладав у ньому курси «Торгово-промислове і транспортне право», «Комерційна експлуатація залізничних шляхів», «Професійний рух» та ін. Серед його учнів у технікумі був, зокрема, відомий радянський письменник-дисидент В.П. Некрасов, який навіть товаришував з донькою правознавця²¹. Після закриття КІНГ (1 жовтня 1930 р.) професор працював у ще одному транспортному навчальному закладі – Київському інституті інженерів шляхів сполучення (нині – Державний економіко-технологічний університет транспорту), де обіймав посади декана економічного факультету і завідувача кафедри економіки транспорту (з 1 жовтня 1930 р. до 1 грудня 1931 р.).

Згадана залізнична складова діяльності вченого (включно з питаннями професійного руху залізничників, їхніх професійних спілок та преси) знайшла відображення у його публікаціях «К.И.Н.Х. Факультет эксплуатации путей сообщения в Киве. 1918–1923» (Київ, 1923 р.), «Киевский техникум железнодорожного хозяйства» (Київ, 1923 р.), «У истоков рабоче-профсоюзного движения» (Москва, 1926 р.), «Железнодорожный профсоюз и социалистические партии в 1905–10 гг.» (Москва, 1926 р.) та у відредагованих ним двох збірниках літературного гуртка при Київській залізничній гімназії – Київському залізничному господарському технікумі (1919 р. і 1921 р.). Також кілька праць вченого присвячено проблемам відшкодування збитків, вчинених на транспорті, зокрема й повітряному, та солідарній відповідальності транспортних підприємств.

Упродовж 1930–1937 рр. В. І. Бошко був завідувачем відділу економіки Інституту водного господарства при Українській Академії наук. За його ініціативою була розгорнута велика державна програма «Большой Днепр». Долаючи опір скептиків, серед яких був і впливовий партійний діяч О. Г. Шліхтер, професор зробив кілька доповідей на різних форумах та опублікував ґрунтовну працю «Проблема Большого Днепра» (Москва; Ленінград, 1934 р.), де виклав своє бачення проєкту, який зрештою так і не було реалізовано. Проте автори цієї статті (фахові правознавці) не відчувають себе компетентними для належної оцінки цього проєкту, який і сьогодні викликає не лише історичний, а й суто практичний інтерес.

У другій половині 30-х років В. І. Бошко працював в Українському інституті судової політики НКЮ УСРР (1935–1937 рр.) та його наступнику Всеукраїнському науково-дослідному інституті юридичних наук (1937–1941 рр.), а також, за деякими відомостями, викладав в Українській академії радянської торгівлі та Київському плановому інституті. Друкувався він у цей час переважно в загальносоюзних журналах «Советская юстиция» і «Социалистическая законность». Вчений також став співавтором підручника з радянського цивільного права для юридичних шкіл, який побачив світ 1940 р. під грифом Українського інституту юридичних наук.

Зауважимо, що правознавець особисто ніби і не зазнав сталінських репресій, але його донька Ірина безпідставно пробула під арештом від 16 червня до 22 жовтня 1938 р., що стало важким випробуванням для Володимира Ілліча, який доклав чимало зусиль для її звільнення. Відповідна слідча справа за № 37783 нині зберігається в Центральному державному архіві громадських об'єднань України, а Ірина Володимирівна опублікувала спогади про своє перебування у в'язниці²².

А 12 червня 1941 р., невдовзі після звільнення «малої батьківщини» Бошків від румунської окупації, його старший брат Олександр Ілліч як колишній член аграрної партії і орендодавець землі (працюючи вчителем, він не мав можливості обробляти її особисто) був висланий на поселення в Туруханський район Красноярського краю. Водночас братова дружина Раїса Миколаївна Бошко з її сином від першого шлюбу заслані в Наримський округ Томської (згодом – Новосибірської) області. Лише в 1945 р. завдяки клопотанням Володимира Ілліча місце заслання вдалося змінити, і родина об'єдналася. Втім, 29 липня 1948 р. Олександр Ілліч був повторно заарештований і 28 жовтня 1948 р. засуджений за контрреволюційний саботаж до 10 років позбавлення волі з наступною поразкою в правах строком на 5 років. Зауважимо, що «саботажник» на час арешту працював сторожем, мав від роду вже понад 66 років і вкрай підірване здоров'я. Але Володимир Ілліч, який сам пішов з життя через кілька місяців, вже нічим не міг допомогти брату. Перша архівно-слідча справа О. І. Бошка нині зберігається в Державному архіві Одеської області (Ф. Р-8065. Оп. 2. Спр. 8003), про другу відомо з Книги пам'яті Томської області.

Більш-менш стабільне (на деякий час) академічне життя почалося у В. І. Бошка з відновленням на початку 1940 р. юридичного факультету Київського університету. Він був призначений на посаду професора,

а незабаром став завідувачем кафедри теорії держави і права (затверджений на посаді наказом Всесоюзного комітету у справах вищої школи РНК СРСР № 342/к 31 січня 1941 р.).

З початком Великої Вітчизняної війни вчений з Київським університетом перебував у евакуації, паралельно працював у навчальних і наукових закладах Саратова (Саратовському кредитно-економічному інституті, Саратовському державному університеті, Саратовському юридичному інституті) та Самарканда (евакуйованих Ленінградському плановому інституті та Московському інституті). У Саратові, до речі, місцеве державне видавництво опублікувало його брошуру з промовистою назвою «Фашизм – руйнівник сім'ї і брака».

З поверненням університету до Києва В. І. Бошко від 1944 р. і до останніх днів свого життя був деканом юридичного факультету Київського університету. Водночас викладав «Основи радянського права» в Київському фінансово-економічному інституті (правонаступнику КІНГ).

У ці повоєнні роки вчений зосередився на двох завданнях.

По-перше, він активно готував працю з радянського сімейного права, яка мала стати його докторською дисертацією, адже знаний професор формально не був навіть кандидатом наук. Принагідно доводилося вирішувати і деякі загальнотеоретичні проблеми. Зокрема, певним здобутком у дискусії щодо системи радянського права слід вважати його статтю у факультетському виданні «К вопросу о системе советского семейного права и месте последнего в общей системе социалистического права» (Юридический сборник. 1948. № 2). Проте завершити книгу-дисертацію вчений так і не встиг, а тому «Очерки советского семейного права» за сприяння В. О. Рясенцева, який суттєво переробив і доповнив працю, та Г. К. Матвеева (відповідального редактора) побачили світ лише 1952 року. Книга досі не втратила своєї актуальності і сьогодні доволі широко цитується. Принагідно зауважимо, що втілені в життя і деякі практичні пропозиції вченого щодо покращення процедури укладення шлюбу, наприклад, створення палаців одруження та надання урочистого характеру реєстрації шлюбу.

По-друге, вчений задумав написати тритомний курс історії політичних і правових учень. Він стверджував, що з цього приводу мав конкретне доручення від ЦК ВКП(б). Під формальним приводом виконання цього доручення з'явилося офіційне звернення декана юридичного факультету Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка професора В. І. Бошка до ЦК КП(б)У про доцільність утворення в системі АН УРСР інституту права, датоване і зареєстроване в ЦК КП(б)У 4 квітня 1947 року. З посиланням на постанову ЦК ВКП(б) про розширення і поліпшення юридичної освіти вчений підкреслював важливість дослідження невідкладних питань радянської держави і права, часто тісно пов'язаних із завданнями відбудови та розвитку народного господарства України. Для цього він вважав необхідним заснування спеціального науково-дослідного інституту юридичних наук у системі АН УРСР (за прикладом аналогічного інституту союзної академії). До наукової роботи в інституті пропонував залучити фахівців Київського та Львівського держуніверситетів та Харківського юридичного інституту, а також Інституту права АН СРСР і навіть назвав деякі конкретні прізвища вчених, які можуть переїхати до Києва. Водночас В. І. Бошко підкреслив, що на період до заснування згаданого інституту доцільно відкрити у вже існуючому Інституті філософії АН УРСР відділення філософії права і запропонував свої послуги для створення такого відділення, оскільки лише в системі АН УРСР він може виконати доручення з написання великої (75 друкованих аркушів) тритомної монографії з історії політичних і правових учень. До заяви професор навіть долучив план-проспект цієї монографії. В. І. Бошко просив винести на обговорення найближчої сесії АН УРСР порушені ним питання і насамперед про створення відділення філософії права. Працівники ЦК відповіли професору, що його пропозиції будуть враховані «при рішенні нового вопроса ЦК КП(б)У». Водночас у внутрішній довідці для керівництва ЦК від 10 травня 1947 р. було зауважено, що порушене питання загалом є слухним, але вирішити його можна буде після чергових виборів в АН УРСР і визначення відповідних вакансій академіків і членів-кореспондентів. (ЦДАГО України. Ф. І. Оп. 70. Спр. 1087. Арк. 139–144).

І дійсно, питання зрушило з місця через рік, відразу після обрання на червневій (1948 р.) сесії АН УРСР академіком В. М. Корецького. Вже 14 грудня 1948 р. після всіх необхідних погоджень була прийнята постановою Ради Міністрів УРСР про організацію в складі АН УРСР Кабінету держави і права. Втім, за ініціативою і з дозволу союзних органів 6 травня 1949 р. Рада Міністрів УРСР на зміну попередньої постанови ухвалила створити не «Кабінет» (по суті, допоміжну установу), а «Сектор» держави і права. Згадана урядова постанова була прийнята до виконання на засіданні Президії АН УРСР 13 травня 1949 року. Цей день нині і вважається днем народження Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України²³. Проте професор В. І. Бошко пішов з життя менш ніж через три місяці після того і вочевидь вже не зміг побачити реальної реалізації своєї ідеї.

Не встиг він завершити і запланований тритомник. За свідченням колег, у рукописах залишилися окремі цікаві фрагменти цієї праці, які ще чекають своїх публікаторів і дослідників.

Серед інших творчих надбань вченого останніх років його життя особливо відзначимо розвідку «Суверенитет Советской Украины» (Юридический сборник. 1948. № 3), в якій він висловив свою позицію щодо визначення понять «суверенитет», «гарантії зовнішньої незалежності держави», «рівність держав», «суверенитет федерацій» тощо. Зауважимо, що попри зовнішній пафос, виражену класову риторику, з якою написана праця В. І. Бошка, та щедре цитування Й. В. Сталіна і А. Я. Вишинського, ґрунтовніший її аналіз дає підстави говорити про неабияку сміливість вченого і його прогресивні погляди. Навіть у назві правознавець використав термін «Україна» та назвав її суверенною державою, якій властивий як зовнішній, так і внутрішній

суверенітет. Показовою є висловлена ним думка, що не формальна можливість держави встановлювати правові норми, а повна економічна та політична самостійність і незалежність від будь-якої влади як всередині, так і за межами держави є ознаками суверенітету²⁴.

Професор пішов у вічність 10 серпня 1949 року. Похований, ймовірно, на Байковому кладовищі в Києві. На завершення кілька відомостей родинного і побутового характеру.

Дружина вченого Ольга (1888 р. н.) була донькою відставного генерал-майора, який відзначився у російсько-турецькій війні, Володимира Михайловича Мессарош. Одружився він з нею 7 листопада 1910 р. у в Києво-Преображенській церкві. За рік до того наречена втратила обох батьків. Цікаво, що відповідно до тогочасних норм дозвіл вступити в шлюб студент В. І. Бошко просив у ректора університету. Володимир Ілліч та Ольга Володимирівна виховали двох дітей: доньку Ірину (1911 р. н.) та сина Юрія (1920 р. н.). Про своїх батьків та інших рідних професор в анкетах практично не давав жодної інформації, можливо, через те, що його рідні краї у 1918–1940 рр. перебували під румунською владою.

У Києві вчений мешкав у будинку по вулиці Караваєвській, 47, квартири 5 (нині це вулиця Льва Толстого), а в 1930-х та повоєнних роках у будинку по вулиці Паньківській, 25, квартира 4 (до речі, у цій квартирі проживав до того професор В. І. Синайський).

¹ Матвеев Г. К., Дубровіна А. Б., Катрич В. М., Колош С. М. Наукова спадщина професора Володимира Ілліча Бошка. *Проблеми правознавства*. Київ, 1969. Вип. 11. С. 154–161.

² Матвеев Г. К., Дубровіна А. Б., Катрич В. М. Наукова спадщина професора Володимира Ілліча Бошка *Вісник Київського університету*. Київ, 1987. С. 87–91.

³ Усенко І. Б. Бошко Володимир Ілліч. *Юридична енциклопедія*. Т. 1. Київ: УЕ, 1998. С. 266–267.

⁴ Усенко І. Б. Бошко Володимир Ілліч. *Енциклопедія сучасної України*. Т. 6. Київ, 2006. С. 614 ; Т. 1.

⁵ Усенко І. Б., Міхневич Л. В. Юридичний факультет Київського інституту народного господарства в 20-ті роки ХХ ст.: факти, особистості, проблеми, здобутки. *Відроджений заново : Юридичний факультет КНЕУ*. Київ: Оріяни, 2003. С. 14–50; Усенко І. Б., Міхневич Л. В. Витоки правової освіти у нашому вузі. *Юридичний факультет КНЕУ – 15 років після відродження*. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2008. С. 11–38.

⁶ Хуторян Н. М., Стадник М. П. Бошко Володимир Ілліч. *Антологія української юридичної думки : в 10 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. К.: Вид. дім «Юрид. книга», 2004. Т. 9. С. 394.*

⁷ Усенко І. Б. Юридичні дослідження у Всеукраїнській науковій асоціації сходознавства. *Сходознавство*. 2009. № 47. С. 181–193.

⁸ Міхневич Л. В. Розвиток юридичної науки і освіти в Київському комерційному інституті – Київському інституті народного господарства (1906–1930 рр.). Київ: КНЕУ, 2011. 286 с.; Міхневич Л. В. Ідея суверенітету України в радянську добу (за працею професора В. І. Бошка). *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова: збір. наукових праць*. Київ, 2015. Вип. 27. С. 187–192 (Серія 18 «Економіка і право»); Міхневич Л. В. Право на існування в дослідженні професора В. І. Бошка. *Конституція і державотворення: національні традиції та світовий досвід: матеріали XXX Міжнародної історико-правової конференції 4–6 липня 2014 р., м. Чернігів*. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. С. 239–245.

⁹ Єрмоленко І. М. Творча спадщина В. І. Бошка у сфері земельно-правової науки. *Науковий вісник НУБіП України*. Київ, 2015. № 235. С. 7–12 (Серія «Право»).

¹⁰ Сырых В. М. Бошко Владимир Ильич. *Правовая наука и юридическая идеология России. Энциклопедический словарь биографий / отв. ред. и рук. авт. коллектива В. М. Сырых*. Т. 2 (1917–1964). Москва: РАП, 2011. С. 111–116.

¹¹ Юринєць Я. І. Бошко Володимир Ілліч *Київська духовна академія в іменах : 1819–1924*: енциклопедія : в 2 т. / упоряд. і наук. ред. М. Л. Ткачук; відп. ред. В. С. Брюховецький. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. Т. 1 : А–К. С. 229–232; Юринєць Я. І. Випускники Київської духовної академії Володимир Бошко та Віктор Юденич: за матеріалами архівних студій. *Бібліографічний підхід у вивченні історії та спадщини Київської духовної академії (1819–1924)*. 2016. С. 214–231.

¹² Кишиневская Епархия. Випускники Измаильского духовного училища 1894–1905, 1907, 1908, 1910, 1911, 1913–1915 гг. URL: <http://petergen.com/bovkaloduhov/izmaildu.html>

¹³ Губар К. А. Внесок Києво-Могилянської академії та Київської духовної академії у вітчизняну юридичну освіту, науку і практику (1615–1920 рр.): монографія. Київ: ЦУЛ, 2016. С. 90.

¹⁴ Филиппенко Н. Г. Киевское религиозно-философское общество (1908–1919). Очерк истории: монография. Київ: ПАРАПАН, 2009. С. 11–13, 128.

¹⁵ Володин. Проф. В. И. Экземплярский *Киевская мысль*. 1912. № 96.

¹⁶ Гойхбарх А. Г. Труды цивилистического студенческого кружка при университете Св. Владимира. Вып. 2 / под ред. проф. В. И. Синайского. *Право*. 1916. № 28. С. 2794–2795.

¹⁷ Календарь, Справочная и Адресная Книга г. Киева на 1916 год: (год издания тринадцатый). Киев: Тип. С. В. Кульженко, 1916. С. 444.

¹⁸ Протокол заседания совета института от 15 июня 1918 г. *ДАК* (Держ. архів м. Києва). Ф. 243. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 9.

¹⁹ У філософсько-правному гуртку при КІНГ. *Вісник радянської юстиції*. 1929. № 3. С. 89–90.

²⁰ Міхневич Л. В. Право на існування в дослідженні професора В. І. Бошка... С. 243.

²¹ Бошко И. В. Стежки-дорожки, или Встречи с Виктором Некрасовым. *Книжное обозрение*. 1990, 21 декабря (№ 51). С. 4–5.

²² Бошко І. В. Рік 1938-й, Київ, Лук'янівська в'язниця. *Україна*. 1989. 14 травня. № 20 (1684). С. 15–17; 21 травня. № 21 (1685). С. 14–16.

²³ Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Наукові досягнення за 50 років (1949–1989) / відп. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Ін Юре, 1999. С. 5–6.

²⁴ Міхневич Л. В. Ідея суверенітету України в радянську добу ... С. 189.

References:

- Matvuyeyev, H. K., Dubrovina, A. B., Katrych, V. M., Kolosh, Ye. M. (1969) Naukova spadshchyna profesora Volodymyra Illich Boshka. *Problemy pravoznavstva*. Kyiv, Vyp. 11 [in Ukrainian].
- Matvuyeyev, H. K., Dubrovina, A. B., Katrych, V. M. (1987) Naukova spadshchyna profesora Volodymyra Illich Boshka *Visnyk Kyivskoho universytetu*. Kyiv [in Ukrainian].
- Usenko, I. B. (1998). Boshko Volodymyr Illich. *Yurydychna entsyklopediya*. T. 1. Kyiv [in Ukrainian].
- Usenko, I. B. (2006). Boshko Volodymyr Illich. *Entsyklopediya suchasnoyi Ukrainy*. T. 6. Kyiv [in Ukrainian].
- Usenko, I. B., Mikhnevych, L. V. (2003). Yurydychnyy fakul'tet Kyivskoho instytutu narodnoho hospodarstva v 20-ti roky KHKH st.: fakty, osobystosti, problemy, zdobutky. *Vidrodzheny zhanovo : Yurydychnyy fakul'tet KNEU*. Kyiv [in Ukrainian].
- Usenko, I. B., Mikhnevych, L. V. (2008). Vytoky pravovoyi osvity u nashomu vuzi. Yurydychnyy fakul'tet KNEU – 15 rokiv pislya vidrodzhennya. Kyiv [in Ukrainian].
- Khutoryan, N. M., Stadnyk, M. P. (2004). Boshko Volodymyr Illich. Antolohiya ukraïns'koyi yurydychnoyi dumky. T. 9. Kyiv [in Ukrainian].
- Usenko, I. B. (2009). Yurydychni doslidzhennya u vseukraïns'koyi naukoviy asotsiatsiyi skhodoznavstva. *Skhodoznavstvo*. 47 [in Ukrainian].
- Mikhnevych, L. V. (2011). Rozvytok yurydychnoyi nauky i osvity v Kyivskomu komertsiyomu instytuti – Kyivskomu instytuti narodnoho hospodarstva (1906–1930 rr.). Kyiv [in Ukrainian].
- Mikhnevych, L. V. (2015). Ideya suverenitetu Ukrainy v radyans'ku dobu (za pratseyu profesora V. I. Boshka). *Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova: zbir. naukovykh prats'*. Kyiv [in Ukrainian].
- Mikhnevych, L. V. (2014). Pravo na isnuvannya v doslidzhenni profesora V. I. Boshka. *Konstytutsiya i derzhavotvorennya: natsional'ni tradytsiyi ta svitovyy dosvid: materialy KHKHKH Mizhnarodnoyi istoriko-pravovoyi konferentsiyi 4–6 lypnya 2014 r., m. Chernihiv*. Kyiv [in Ukrainian].
- Yermolenko, I. M. (2015). Tvorchya spadshchyna V. I. Boshka u sferi zemel'no-pravovoyi nauky. *Naukovyy visnyk NUBiP Ukrainy*. Kyiv, № 235 [in Ukrainian].
- Syrykh, V. M. (2011). Boshko Volodymyr Yl'ych. Pravovaya nauka y yurydycheskaya ydeolohyya Rossyy. *Entsyklopedycheskyy slovar' byohrafiy*. T. 2 (1917–1964). Moskva [in Russian].
- Yurynets', Ya. I. (2015). Boshko Volodymyr Illich *Kyivskaya dukhovna akademiya v imenakh : 1819–1924: entsyklopediya*. T. 1 : A–K. Kyiv [in Ukrainian].
- Yurynets', Ya. I. (2016). Vypusky Kyivskoyi dukhovnoyi akademiyi Volodymyr Boshko ta Viktor Yudenych: za materialamy arkhivnykh studiy. *Bibliografichnyy pidkhid u vyvchenni istoriyi ta spadshchyny Kyivskoyi dukhovnoyi akademiyi (1819–1924)*. Kyiv [in Ukrainian].
- Kyshynovskaya Eparkhyya. Vypusky Yzmayl'skoho dukhovnoho uchyl'shcha 1894–1905, 1907, 1908, 1910, 1911, 1913–1915 hh. Rezhym dostupu: <http://petergen.com/bovkal/duhov/izmaildu.html> [in Russian].
- Hubar, K. A. (2016). Vnesok Kyievo-Mohylans'koyi akademiyi ta Kyivskoyi dukhovnoyi akademiyi u vitchyznyanu yurydychnu osvitu, nauku i praktyku (1615–1920 rr.): monohrafiya. K.: TSUL [in Ukrainian].
- Fylyppenko, N. H. (2009). Kyevskoe relyhiozno-fylosofskoe obshchestvo (1908–1919). Ocherk ystoriy. Monohrafiya. Kyiv [in Russian].
- Volodyn. (1912). Prof. V. Y. Ékzemplyarskyy *Kyevskaya mysl'*. 96 [in Russian].
- Hoikhbarkh, A. H. (1916). Trudy tsyvylystycheskoho studencheskoho kruzha pry unyversytete Sv. Vladymyra. Vyp. 2. Pod redaktsyey prof. V. Y. Synayskoho. *Pravo*. 28 [in Russian].
- Kalendar', Spravochnaya i Adresnaya Kniga g. Kiyeva na 1916 god: (god izdaniya trinadtsatyy). (1916). Kyiv [in Russian].
- Protokol zasedaniya soвета ynstytuta ot 15 yyunya 1918 h. (Derzhavnyy arkhiv m. Kyiva). Fond 243. Opy 1. Sprava 1 [in Russian].
- U filozofs'ko-pravnomu hurtku pry KINH. (1929). *Visnyk radyans'koyi yustytisyi*. 3 [in Ukrainian].
- Boshko, I. V. (1990). Stezhky-dorozhky, yly Vstrechy s Vyktorom Nekrasovym. *Knyzhnoe obozrenye*. 21 dekabrya (№ 51) [in Russian].
- Boshko, I. V. (1989). Rik 1938-y, Kyiv, Luk'yanivs'ka v'yaznytsya. *Ukrayina*. 20–21 [in Ukrainian].
- Institut derzhavy i prava imeni V. M. Korets'koho NAN Ukrainy. Naukovi dosyahnennya za 50 rokiv (1949–1989). Kyiv, 1999 [in Ukrainian].

Резюме

Усенко І. Б., Міхневич Л. В. Володимир Ілліч Бошко: спроба створення наукової біографії вченого.

На основі опублікованих джерел та нових архівних матеріалів подано уточнені відомості про життя, наукову, викладацьку та громадську діяльність відомого правознавця Володимира Ілліча Бошка. Охарактеризовано основні етапи його життєвого і творчого шляху та наукову спадщину вченого. Повернуто до наукового обігу маловідомі наукові праці правознавця. Особлива увага приділена ранній публіцистиці В. І. Бошка, його здобуткам у галузі історії правової думки та сімейного права. Вперше докладно висвітлюється ініціатива вченого щодо заснування Інституту права та відділення філософії права в системі Академії наук УРСР.

Ключові слова: Україна, юридична наука, Академія наук, Київський університет, Київський інститут народного господарства, В. І. Бошко, історія правових учень, сімейне право.

Резюме

Усенко И. Б., Михневич Л. В. Владимир Ильич Бошко: попытка создания научной биографии ученого.

На основе опубликованных источников и новых архивных материалов представлены уточненные сведения о жизни, научной, преподавательской и общественной деятельности известного правоведов Владимира Ильича Бошко. Охарактеризованы основные этапы его жизненного и творческого пути и научное наследие ученого. Возвращены в научный оборот малоизвестные научные работы правоведов. Особое внимание уделено ранней публицистике В. И. Бошко, его достижениям в области

истории правовой мысли и семейного права. Впервые подробно освещается инициатива ученого по учреждению Института права и отделения философии права в системе Академии наук УССР.

Ключевые слова: Украина, юридическая наука, Академия наук, Киевский университет, Киевский институт народного хозяйства, В. И. Бошко, история правовых учений, семейное право.

Summary

Igor Usenko, Liudmyla Mikhnevych. Volodymyr Boshko: an attempt to make a scientific biography of a scholar.

On the basis of the sources published and new archival materials, more accurate information on well-known jurist Volodymyr Boshko's life and his scientific, teaching and public activities is provided. For the first time, information on the unlawful repression of the scientist's daughter and older brother is given. The main stages of his life, career, and scientific heritage are described. The little known scientific works of the jurist have been returned to scientific circulation. Particular attention is paid to Boshko's early social and political essays. His achievements in the spheres of history of law and family law have been identified. It is emphasized that professor Boshko was the author of the first Soviet textbook on history of political and legal studies, which had been the only one for 30 years. It also has been found out that his scientific works concerning problems of the legal status of spouses and illegitimate children, alimony law and factual marriage are still relevant. The legal positions of the scholar on issues of state law, in particular the notions of sovereignty, equality of states, sovereignty of federations, content and legal nature of some human rights, are also covered. The works of the professor in the fields of civil and agrarian law are also mentioned.

His talent as a teacher and the head of a number of academic institutions is indicated, in particular the attention is paid to his educational activity in various academic institutions of railway transport. The information on Boshko's initiative on the state program "Big Dnieper" is given. The jurist's affiliation to the activities of Kyiv Branch of the All-Ukrainian Scientific Association of Oriental Studies and of the All-Ukrainian Academy of Sciences has been revealed. For the first time, the scholar's initiative to establish the Institute of Law and the Department of Philosophy of Law in the system of the Academy of Sciences of the USSR is covered in detail.

The milestones of the scientist's life in the evacuation and post-war years of his activity at the Law Faculty of Kyiv University are reproduced in general terms. It is found that in recent years, the scholar had been actively working on his doctoral thesis on Soviet family law and had been preparing a three-volume work in history of political and legal studies, but these works were not completed.

Key words: Ukraine, legal sciences, Academy of Sciences, Kyiv University, Kyiv Institute of National Economy, Volodymyr Boshko, history of legal studies, family law.